

УДК 904:746.1(477.83/.86)“07/09”

ПРЯДІННЯ І ТКАЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИКАРПАТТЯ У VIII–X СТ.

Оксана ЯКУБОВСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000
e-mail: j.o.z@i.ua*

У системі життєзабезпечення населення попередніх епох ремесла, поряд із рільництвом і тваринництвом, завжди відігравали вагомий роль. Вони задовольняли потреби в одязі, предметах побуту, знаряддях праці. У межах громади продукція ремісників ставала предметом обміну, а згодом – торгівлі. Не зважаючи на те, що питання господарства мешканців Українського Прикарпаття неодноразово порушували археологи, такі важливі його галузі, як прядіння і ткацтво залишалися поза їхньою увагою. Тому актуальною стає проблема системного аналізу цих господарських занять.

Для досягнення поставленої мети замало лише проаналізувати археологічні матеріали зі слов'янських пам'яток у верхній і середній течії Дністра та у верхів'ях Прута. Необхідно залучити відомості природничих наук, результати палеоботанічного та палеозоологічного аналізів артефактів з окремих пам'яток Українського Прикарпаття. Важливим доповненням до цього є етнографічні відомості, оскільки основні технологічні прийоми прядіння і ткацтва залишилися незмінними протягом тривалого часу.

Оскільки і сировина, і засоби виробництва, і готовий продукт прядіння та ткацтва мали органічне походження, ці господарські заняття складно фіксувати археологічно. Найпоширенішими знахідками, які засвідчують їх на давніх поселеннях, є прясла, які виготовляли з глини, рідше – мергелю, і ткацькі важки. Перші сприяли збільшенню ваги та швидкості веретена під час роботи, забезпечували рівномірність його обертання, перешкоджали сповзанню пряжі, другі ж – вирівнювали і відтягували нитку на ткацькому верстаті. Проте, за винятком ткацького важка зі селища Рашків-1, більше подібних знахідок на селищах і городищах Українського Прикарпаття не виявлено.

У VIII–X ст. основними матеріалами для виготовлення ниток і тканини були шерсть дрібної рогатої худоби, льон, коноплі. Оскільки прясла фіксують чи не в кожному слов'янському житлі, ймовірно, прядіння було обов'язковим заняттям кожної жінки. Вона мала забезпечити сім'ю необхідною кількістю пряжі. Протягом останньої чверті I тисячоліття н. е. воно не виходило за межі домашнього виробництва. Натомість ткацтвом, за етнографічними відомостями, займалися, зазвичай, чоловіки. Ткачів на

поселенні було лише кілька. Очевидно, на замовлення з напряденої нитки вони виготовляли полотно. Тому ткацтво наприкінці IX – на початку X ст. переросло в окрему галузь ремесла.

Ключові слова: прядіння, ткацтво, прясло, веретено, ткацький верстат, Українське Прикарпаття, Добринівці, Ревне, Рашків.

Поряд зі сільським господарством, ремесла завжди відігравали вагомую роль у системі життєзабезпечення населення попередніх епох. Вони задовольняли потреби в одязі, предметах побуту, знаряддях праці. У межах громади продукція ремісників ставала предметом обміну, а згодом – торгівлі.

Питання господарської діяльності населення райковецької культури у своїх працях неодноразово порушували археологи, до сфери зацікавлень яких входили терени Українського Прикарпаття [Войнаровський, 2011; 2013, 2014; 2014а, Михайлина, 1999; 2000; 2001; 2007, с. 75–159; Филипчук, 1999; 2001; 2012, с. 175–186, 198–207 та ін.]. Не зважаючи на це, такі важливі галузі давнього виробництва, як прядіння і ткацтво або залишилися поза їхньою увагою, або ж учені вдавалися лише до опису окремих знахідок із конкретних пам'яток. Винятком є хіба що дослідження В. Войнаровського [Войнаровський, 2014; 2014а], який ґрунтовно аналізує промисли та допоміжні ремесла населення півдня Східної Європи у I–XIII ст., в окремому розділі розглянув прядіння і ткацтво [Войнаровський, 2014, с. 248–269]. Враховуючи сказане, актуальною є проблема системного аналізу цих господарських занять на підставі археологічних джерел із залученням даних природничих наук та етнографічних відомостей.

Мета статті полягає у з'ясуванні місця прядіння і ткацтва в системі життєзабезпечення населення Українського Прикарпаття в останній чверті I тисячоліття н. е. та визначенні рівня їхньої спеціалізації. Керуючись цим, необхідно проаналізувати відомі на сьогодні археологічні артефакти, які підтверджують виробництво пряжі та тканин на селищах і городищах регіону протягом VIII–X ст., а також на основі етнографічних даних (як із досліджуваних, так і з суміжних територій), відтворити основні технологічні процеси, що передували отриманню кінцевого продукту – полотна.

Тканина та нитки постійно були необхідними для пошиття одягу і задоволення господарських потреб, однак, на більшості поселень райковецької культури в Українському Прикарпатті не виявлено знахідок, які б безпосередньо підтверджували заняття мешканців прядінням чи виготовленням тканин. Причина цього полягає у тому, що, на відміну від інших галузей господарства давнього населення, прядіння і ткацтво доволі важко фіксувати археологічно. Це зумовлено специфікою їхньої матеріальної бази, оскільки і сировина, і засоби виробництва, і готовий продукт мали органічне походження, а такі матеріали

зберігаються добре лише в умовах підвищеної вологості з утрудненим доступом кисню.

Непрямою вказівкою на поширення прядіння та ткацтва можуть бути результати палеоботанічних аналізів. Вони вказують на вирощування мешканцями поселень технічних культур, волокна яких використовували для прядіння нитки. Наприклад, за визначенням Г. Пашкевич, серед обгорілих зернівок із заповнення господарських споруд IX–X ст. на городищі Ревне-1Б були льон звичайний (*linum usitatissimum*) та коноплі посівні (*cannabis sativa*) [Михайлина, Пашкевич, Пивоваров, 2007, с. 59]. Окрім того, сировиною для прядь могли служити й волокна кропиви дводомної (*urtica dioica*). Таке використання її у пізніші часи зафіксували етнографи [Лебедева, 1956, с. 467].

Не менш важливі відомості дає палеозоологія, адже шерсть дрібної (а у виняткових випадках і великої) рогатої худоби, також слугувала сировинною базою для прядіння і ткацтва. На жаль, як і в попередньому випадку, палеозоологічного аналізу остеологічних матеріалів із більшості слов'янських пам'яток Українського Прикарпаття не проводили. Винятком може бути хіба Ревнянське гніздо поселень VIII–X ст., матеріали з якого опрацював О. Журавльов [Михайлина, 2007, с. 122]. Цікаво, що склад стада дещо різниться для VIII – середини IX та середини IX–X ст. За визначенням фахівця, протягом першого періоду в домашньому господарстві провідна роль належала свині (19 особин). Коза та вівця (кістки яких через складність ідентифікації зазвичай не розділяють на два види [Горбаненко, 2003, с. 117]), представлені 10 особинами і стоять на третьому місці. Для наступного ж періоду їхня кількість помітно зростає (22 особини) [Михайлина, 2007, с. 122–123], дрібна рогата худоба переходить на друге місце. До цього призвели зміна кліматичних умов, перехід до стійлового утримання худоби в зимовий період та процеси індивідуалізації в тваринництві й господарстві загалом [Филипчук, 1998, с. 87–89; 2012, с. 205]. Цілком можливо, що овець та кіз мешканці цього гнізда поселень вирощували перш за все для отримання вовни, тоді як для забезпечення харчових потреб (м'ясо-молочні продукти) утримували свиней та велику рогату худобу.

Іншим непрямим підтвердженням виробництва тканин можемо вважати наявність на слов'янських пам'ятках у регіоні виробничих об'єктів, пов'язаних із лісохімічними промислами. Для вибілювання ниток чи готового полотна використовували золу. Вона ж слугувала основою для отримання мильного розчину, яким знежирювали шерсть [Войнаровський, 2014, с. 251]. Тому її запаси у господарських спорудах із поселень VIII–X ст. в Українському Прикарпатті, можуть, серед іншого, вказувати і на виробництво ниток та тканин. Подібно можна інтерпретувати й кам'яні робочі майданчики всередині чи поблизу господарських споруд. Їх, до речі, доволі часто фіксують на поселеннях досліджуваного регіону [Тимошук, 1976, рис. 49, 53]. Погоджуємося із

22 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
припущенням В. Войнаровського про можливість подрібнення на них кори
дерев, яку використовували для виготовлення фарб, що забарвлювали тканину
[Войнаровський, 2014, с. 138].

Беззаперечним доказом прядіння є знахідки прясел на поселеннях
райковецької культури в Українському Прикарпатті. У багатьох випадках під
час досліджень вони становлять другу за чисельністю групу знахідок, після
керамічного посуду. Б. Тимошук зауважував, що прясла “... знаходяться майже в
кожному розкопаному слов’янському житлі”, а тому, на думку вченого,
виготовлення тканини треба вважати найпоширенішим видом домашнього
ремесла у населення досліджуваного регіону протягом VIII–X ст. [Тимошук,
1976, с. 105]. З цим важко не погодитися, оскільки прясла, зазвичай, були
необхідним “доповненням” до веретена – основного інструмента пряді.
Найпростіше веретено – це паличка із невеликим потовщенням посередині або
на одному з кінців, яку використовували для скручування сировини у нитку
[Лебедева, 1956, с. 481]. Прясло сприяло збільшенню його ваги та швидкості під
час роботи, рівномірності обертання, надавало більшого обертового імпульсу та
інертності, а також перешкоджало сповзанню намотаної пряжі [Щербань, 2007,
с. 36]. За етнографічними даними, їх поділяють на “верхові” та “низові”,
залежно від тієї частини веретена, на яку прясла одягали. Другі, однак,
використовували доволі рідко [Лебедева, 1956, с. 482].

Основним матеріалом для виготовлення прясел у слов’ян VIII–X ст. була
глина [Петрашенко, 1988, с. 24]. Такі артефакти виявлені в житлах під час
вивчення багатьох селищ та городищ досліджуваного регіону, зокрема, пам’яток
Буківна [Томенчук, 2008, с. 194, 195], Добринівці-2 [Тимошук, 1975, с. 71; 1976,
с. 105], Рашків-1 (рис. 1) [Баран, 2004, с. 124, 126, 133], Ревне-1 [Михайлина,
2007, с. 21], Чорнівка-1 [Войнаровський, 2007, с. 136], а також культового
центру в межах Пліснеського археологічного комплексу [Филипчук, 2011, с. 16–
17, 36]. Іноді з цією метою використовували фрагменти керамічного посуду.
Наприклад, прясло з денця посудини знайдено на поселенні Рашків-1 у житлі 64,
яке датують початком – другою половиною VIII ст. [Баран, 2004, с. 76]. На
думку дослідників, глиняні прясла могла виготовляти кожна пряля для себе
окремо, підлаштовуючи їх до власних потреб [Радзівська, 1979, с. 25]. Цей
факт, до речі, підтверджений етнографічно [Щербань, 2007, с. 41]. Проте, цілком
можливо, що такі знаряддя виготовляли професійні гончарі з тіста, призначеного
для виробництва посуду або ж спеціально приготованого з відмуленої глини та з
меншою кількістю домішок. Його склад, очевидно, також визначала функція,
яку мало виконувати конкретне знаряддя в процесі прядіння. До прикладу, вага
глиняних прясел із домішками дрібного та середнього піску, що, ймовірно,
використовували для прядіння пряжі-основи, становить 16–36 г. Вироби із добре
відмуленої глини та без домішок значно легші (6–8 г), тому під час роботи їх

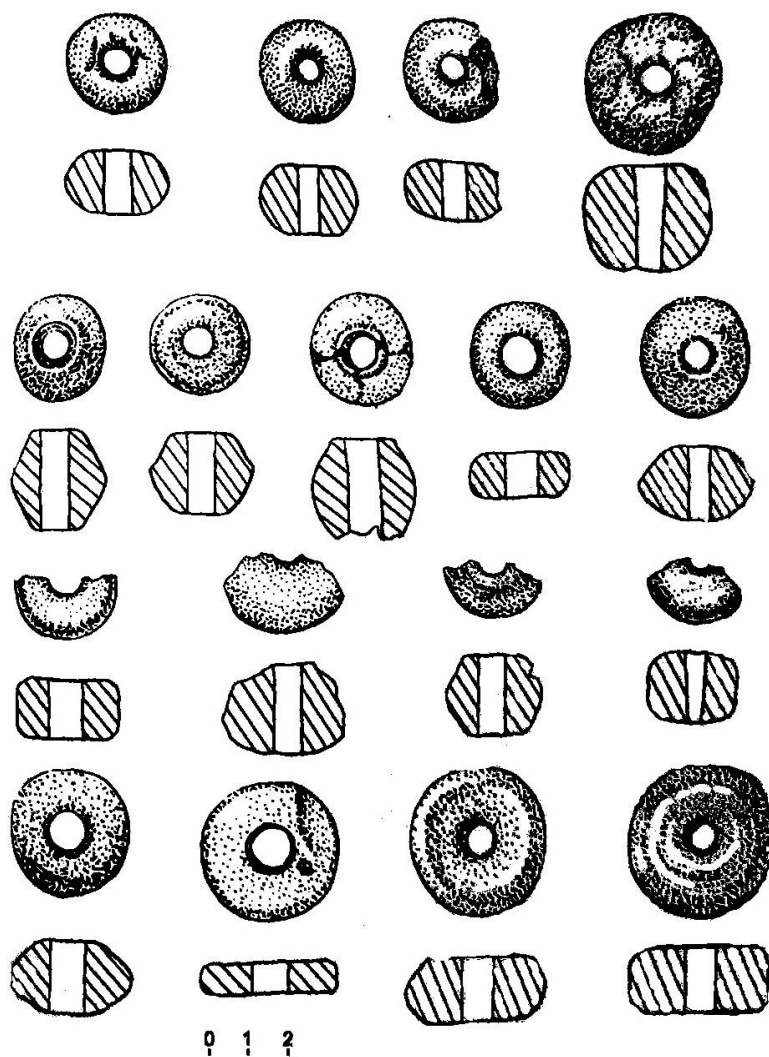

Рис. 1. Прясла зі селища Рашків-1 (за Я. Бараном).

використовували як додаткові з метою збільшення ваги веретена [Петрашенко, 1988, с. 31]. Також встановлено, що невеликими “легкими” пряслами користувалися для виготовлення шерстяних тканин, а робота з рослинною сировиною потребувала більших і важчих знарядь [Магомедов, 2015, с. 63].

Порівняно рідше для виготовлення прясел мешканці регіону використовували мергель. Такі поодинокі знахідки відомі з досліджень Добринівського городища [Тимошук, 1976, с. 105], селища Рашків-1 [Баран, 2004, с. 145] та культового місця у Пліснеську [Филипчук, 2011, с. 16–17].

Б. Тимошук вважав, що їх виточували на токарному верстаті або вирізували ножем. Матеріалом для виробництва прясел могло служити й дерево, однак, до нашого часу такі знаряддя не збереглися. Під назвою “кочальця” в пізніші часи вони відомі з теренів Тернопільської та Івано-Франківської областей [Щербань, 2004, с. 178]. Враховуючи сказане, бачимо, що в якості сировини для прясел населення Українського Прикарпаття в останній чверті I тисячоліття н. е. використовувало найбільш доступні “підручні” матеріали, з яких легко і швидко можна було зробити потрібне знаряддя. У той же час, прясел із пірофіліту, запасів якого немає у досліджуваному регіоні, на поселеннях Українського Прикарпаття VIII–X ст. не виявлено, хоча окремі такі знахідки відомі зі Середнього Подніпров’я [Петрашенко, 1988, с. 24–25] й, на думку М. Брайчевського, вже тоді були продуктом ремесла [Брайчевський, 1950, с. 97–98]. Зауважимо, що у наступний (давньоруський) період сланцеві прясла поширюються на значній території й практично витісняють глиняні.

Не була випадковою і форма прясел. За твердженням В. Радзівської, вона залежала від його функцій у процесі прядіння. Наприклад, “... широка основа конічних чи зрізаноконічних прясел перешкоджала зісковзуванню прядива з веретена. Екземпляри біконічної, округлобіконічної форми ... вживалися також в парі з додатковим пряслом. В цьому випадку додаткове прясло не тільки збільшувало вагу основного, але й затримувало прядиво на веретені” [Радзівська, 1979, с. 21]. На слов’янських поселеннях Українського Прикарпаття виявлено циліндричні, зрізаноконічні, блокоподібні прясла. Найпоширенішою, проте, є біконічна форма з двома плоскими чи увігнутими майданчиками з обох боків. Можливо, це спричинено простотою їхнього виготовлення і подальшого використання. Іноді трапляються сферичні прясла у формі “калачика” [Тимошук, 1976, с. 105].

Дуже мало прясел прикрашено орнаментом. Зокрема, на знахідці з Добринівців видряпані риси та хрестики [Тимошук, 1976, с. 105], а з Чорнівки-1 – “математичні знаки” [Войнаровський, 2007, с. 155]. Услід за Б. Рибаківим [Рибаків, 1948, с. 201–202], Б. Тимошук пояснив орнаментацию цих знарядь (суто з практичного погляду) як специфічні позначки, які вказували на належність прясла конкретній прялі й давали змогу не переплутати веретена, коли жінки збиралися в громадських будинках і пряли разом [Тимошук, 1976, с. 105–106]. На нашу ж думку, наносили символи на прясла, скоріш за все, з культовою метою, адже в іншому випадку “позначеною” була би абсолютна їх більшість. До речі, В. Петрашенко, досліджуючи такі знаряддя з Правобережжя Середнього Подніпров’я, зауважила, що орнаментованих серед них відомо теж доволі мало, а нанесення візерунків було характернішим для VII–VIII ст., а не для IX–X ст. [Петрашенко, 1988, с. 29–30].

Як зазначалося, для прядіння використовували рослинні волокна та шерсть дрібної рогатої худоби. Специфіку роботи з цими матеріалами можемо відтворити лише вдавшись до етнографічних паралелей, оскільки, сформувавшись у давні часи, до XIX–XX ст. вона дійшла майже незмінною. Попередня обробка сировини та засоби, які для цього використовували, практично однакові [Лебедева, 1956, с. 538–539], але підготовка льону та конопель займала більше часу. На відміну від вовни, яку треба було лише вимити, розібрати руками або вичесати та вибити, рослинні волокна після збору та обмолоту стелили на лузі чи в полі протягом 15–20 днів, мочили, м'яли, тріпали і тільки після цього чесали [Лебедева, 1956, с. 469–479]. З вичесаного волокна, прядли нитку. Прядіння було найдовшим і найбільш трудомістким етапом у виготовленні тканини. За підрахунками Н. Лебедевої, щоб спрясти 16 кг куделі треба затратити 955 годин [Лебедева, 1956, с. 461]. Традиційно прядіння було жіночим заняттям. Починали прясти по завершенні роботи в полі (не раніше жовтня) й намагалися завершити до початку весни.

Найпоширеніший спосіб прядіння – за допомогою веретена. Для виготовлення веретена використовували легкі породи дерева, яке при висиханні мало деформується, наприклад, ліщину. Як і у випадку з пряслами, для різних типів тканин застосовували різні веретена: довші – для грубших, а коротші – для тонших [Андрейків, 2012, с. 144]. За етнографічними даними, спосіб прядіння на веретені незалежно від території подібний. З куделі трьома пальцями однієї руки витягували волокно й скручували в нитку, яку другою рукою мотали на веретені, що висіло на нитці, оберталось вертикально в руці прядлі або лежало на колінах чи біля її ніг [Андрейків, 2012, с. 144; Лебедева, 1956, с. 481; Щербань, 2007, с. 141–145]. Іншим способом виготовлення нитки було прядіння без веретена, коли зі згорненої в сувій і придавленої чимось важким до столу чи лави сировини її просто скручували долонями обох рук [Щербань, 2004, с. 179]. Зазвичай, таку пряжу робили із другосортних грубих волокон, які залишалися після вичісування. Полотно з неї використовували лише для пошиття ряден, верет, мішків, які застосовували у господарстві.

Допоміжним знаряддям прядлі була прядка – інструмент, на якому закріплювали сировину. Проте її використання не було обов'язковим, тому можемо лише припустити, що таким пристроєм послуговувалися в Українському Прикарпатті в останній чверті I тисячоліття н. е. Услід за Н. Лебедевою, А. Щербань поділяє їх на дві групи. До першої він відніс прядки, з якими можна працювати на ходу. Для них характерна лопато- чи палицеподібна форма. Таке знаряддя, за спостереженнями дослідника, застромлювали за пояс. Другу групу прядок використовували для роботи сидячи. Конструктивно вона була складнішою. Її утворювали лава, на якій сиділа прядля, і знаряддя, до якого кріпили волокно [Щербань, 2007, с. 144–145].

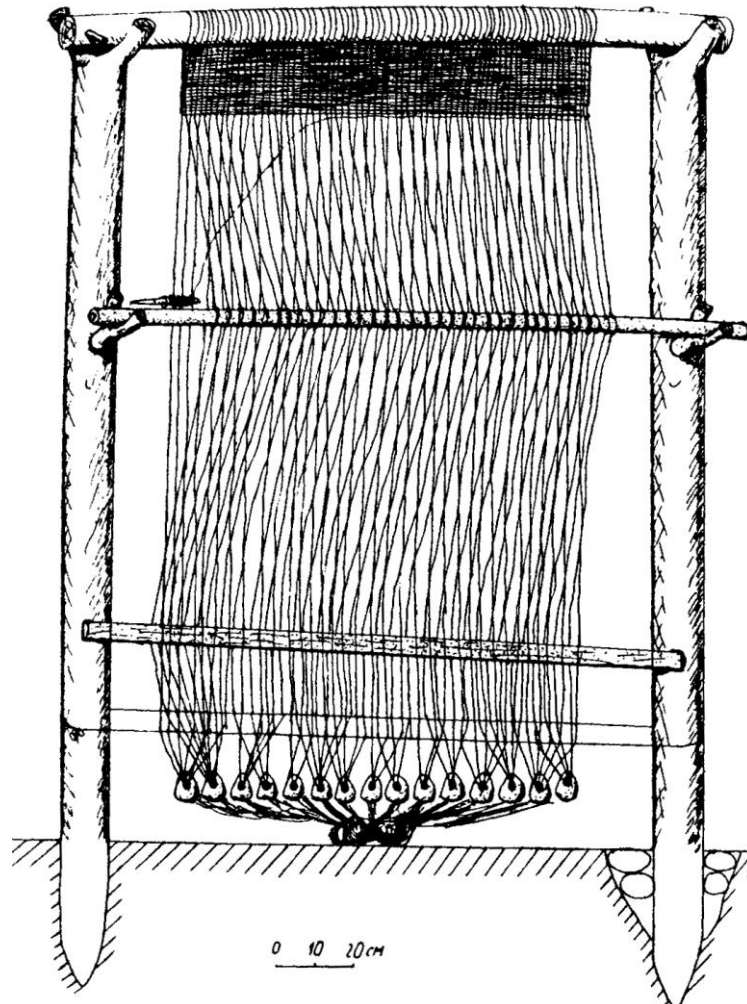

Рис. 2. Вертикальний ткацький верстат (реконструкція А. Щербаня).

Коли на веретено було намотано достатню кількість нитки і пряди ним далі ставало незручно, її змотували в мотки. Найпростіший спосіб – мотання через площину столу чи лави [Лебедева, 1956, с. 491]. Очевидно, саме його й застосовували в останній чверті I тисячоліття н. е. або ж мотали на дерев'яне мотовило. Після цього знову розмотували й сукали між долонями чи на веретені. Робилося це для того, щоб, з'єднуючи дві нитки в одну, зробити її грубшою та міцнішою. Із підготованих у такий спосіб ниток ткали полотно.

На відміну від прядіння, виробництво полотна було менш трудомістким, однак потребувало певної підготовки та обладнання. Основним матеріалом для

його виготовлення слугувало дерево, тому на поселеннях Українського Прикарпаття знахідки, які б прямо підтверджували таке заняття його мешканців майже відсутні. Лише на городищі Ревне-2 під час дослідження споруди 4 (реміснича майстерня Х ст.) Б. Тимошук зафіксував у вільній її частині дві канавки, які В. Войнаровський розглядав як сліди утоплення станин вертикального ткацького верстата [Войнаровський, 2014а, с. 139]. Їхня глибина становила 0,05 м, довжина – 2,1 та 1,7 м, а відстань між ними – 0,5 м [Войнаровський, 2014а, с. 139]. Саме такі параметри, за припущенням цього фахівця, характерні для кросен. На користь такої думки свідчить і те, що у тій-таки споруді знайдено шість великих глиняних прясел.

Значно інформативнішими є ткацькі важки. Вони виконували роль тягарців, які відтягували і вирівнювали нитку в процесі ткання на вертикальному ткацькому верстаті. Однак такі знахідки є величезною рідкістю не лише для слов'янських пам'яток у Верхньому та Середньому Подністер'ї і Верхньому Попрутті, але й для старожитностей VIII–Х ст. загалом [Войнаровський, 2014а, с. 139]. Тільки на селищі Рашків-1 у житлі 37 виявлено глиняне “пряслице”, яке, найімовірніше, виконувало роль ткацького важка, оскільки було досить масивним (6×2 см) [Баран, 2004, рис. 36, 48]. Можливо, у такий спосіб використовували й згадані глиняні прясла з Ревнянського городища. Відсутність таких виробів на поселеннях останньої чверті I тисячоліття н. е. Б. Тимошук пояснив тим, що для ткання почали застосовувати або більш досконалий вертикальний ткацький верстат із двома навоями, або ж горизонтальний, які не потребували тягарців [Тимошук, 1976, с. 106]. Таке твердження не можемо вважати беззаперечним, оскільки горизонтальний ткацький верстат набув поширення в Європі дещо пізніше – у XII ст. [Колчин, 1985, с. 268]. На думку В. Войнаровського, поясненням цього може бути й те, що в якості важків для вертикального ткацького верстата слов'яни використовували “глиняні круглі й приплюснуті дископодібні грузики” або “полотняні чи берестяні торбинки, набиті камінцями” [Войнаровський, 2014, с. 140, 142]. Окрім того, як засвідчують археологічні матеріали доби бронзи – початку ранньозалізного віку, ткацькі важки, на відміну від прясел, не особливо цінували. Виліплені з глини нашвидкуруч і випалені при низькій (до 600 °С) температурі в окислювальному середовищі, вони не призначалися для тривалого використання, тому доходять до дослідника дуже пошкодженими й становлять, порівняно з пряслами, значно менший відсоток знахідок [Щербань, 2007, с. 63–64].

Практична відсутність артефактів, які підтверджують ткацтво у населення регіону, очевидно, зумовлена його специфікою як галузі господарства. Якщо нитки пряла для себе кожна господиня окремо, то виготовленням тканини, зазвичай, займалися одна чи кілька людей у селищі. Їм відносили напрядені

мотки, які ткачі переробляли на полотно. Тому артефакти, пов'язані з ткацтвом, можна фіксувати лише у житлі чи ремісничій майстерні ткача.

Не до кінця з'ясованим залишається питання про використання населенням у досліджуваному регіоні вертикального чи горизонтального ткацького верстатів. Немає однозначної відповіді на нього і для інших слов'янських теренів. В. Гончаров, якому пощастило зафіксувати залишки ткацького верстата на Райковецькому городищі VIII–XIII ст. на Житомирщині, не зважаючи на те, що віднайдені рештки "... не дають можливості відновити форму цього знаряддя", пов'язував їх із горизонтальним ткацьким верстатом [Гончаров, 1950, с. 124–125]. На підтвердження цього дослідник наводив той факт, що у знаряддях вертикального типу відсутня ремізка, яка розділяла нитки основи, а тому ткати доводилося перебираючи нитки пальцями [Гончаров, 1950, с. 125]. Однак експериментальна реконструкція вертикального ткацького верстата, яку зробив А. Щербань (рис. 2), спростовує таку думку [Щербань, 2007, с. 147–150]. Крім того, як засвідчують етнографічні матеріали, для виготовлення полотна не обов'язково потрібен ткацький верстат. Наприкінці XIX – на початку XX ст. ще застосовували ткання на бердечку, на ниту та на дощечках [Бацвін, 2009, с. 122; Лебедева, 1956, с. 504–508]. Останній спосіб, до речі, був доволі популярний і розповсюджений. Самі дощечки робили, зазвичай, із дерева, рідше – кістки. Через чотири дірочки по краях дощечки протягували нитки. Почергово обертаючи дощечки, між нитками пропускали човник, сплітаючи їх у полотно. Кількість дощечок могла бути різною – від 2 до 150. Від цього залежала ширина готової тканини [Лебедева, 1956, с. 504–505]. Із поселень Українського Прикарпаття подібні знахідки не відомі, проте свого часу таку кістяну дощечку зафіксовано на Райковецькому городищі [Гончаров, 1950, табл. XXXI].

Цікаво, що за спостереженнями етнографів, ткацтво було, переважно, чоловічим заняттям. Наприкінці XIX ст. сприятливими для початку ткання вважали "легкі" чоловічі дні – вівторок та четвер [Андрейків, 2012, с. 145]. Виготовляти полотно починали у лютому–березні, але вже до Благовіщення або Великодня треба було завершити ткання. В іншому випадку це могло викликати посуху [Андрейків, 2012, с. 144]. Походження такого переконання варто, напевне, шукати у дохристиянських віруваннях мешканців регіону, які своєю чергою, аргументовані сільськогосподарськими роботами.

На підставі сказаного можемо припустити, що, на відміну від прядіння, ткацтво в населення Українського Прикарпаття наприкінці I тисячоліття н. е. виділилося в окрему галузь ремесла, проте його продукція слугувала перш за все для забезпечення потреб громади і не передбачала вироблення додаткового продукту, який ішов на продаж.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що прядіння і ткацтво належали до базових господарських занять у системі життєзабезпечення населення райковецької культури у верхній та середній течії Дністра й у верхів'ях Прута. Протягом VIII–X ст. прядіння не виходило за межі домашнього промислу – виробництво ниток було обов'язком кожної жінки, натомість ткацтво під впливом процесів спеціалізації в ремісництві загалом, які відбувалися у середині IX–X ст., трансформувалося в окрему його галузь. Порівняно невелика кількість знахідок, яка це підтверджує, пояснює низка чинників. По-перше, це природні умови регіону, по-друге – сировинні особливості знарядь праці, якими користувалися прялі та ткачі, а також вироблених ними пряжі й полотна, по-третє – стан вивчення слов'янських старожитностей у регіоні загалом, адже абсолютна більшість відомих на сьогодні пам'яток досліджена розвідково.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андрейків Х.* Прядіння та ткацтво на Рожнятівщині наприкінці XIX – на початку XX століть / Х. Андрейків // Вісник Прикарпатського університету. – 2012. – С. 142–149. – (Серія Історія; вип. 22).
2. *Баран Я.* Слов'янська община / Я. Баран. – Київ-Чернівці : Зелена Буковина, 2004. – 192 с.
3. *Бацвін М.* Технологія виготовлення домотканого та сукняного полотна на Опіллі в кінці XIX – 30-х рр. XX ст. (на матеріалах Рогатинського й Галицького районів) / М. Бацвін // Вісник Прикарпатського університету. – 2009. – С. 119–123. – (Серія Історія; вип. 15).
4. *Брайчевський М. Ю.* Про датування шиферних пряслиць / М. Ю. Брайчевський // Археологія. – 1950. – Т. IV. – С. 91–98.
5. *Войнаровський В.* Чорнівка-І. Поселення IV–IX ст. на Буковині / Віктор Войнаровський. – Чернівці, 2007. – 166 с.
6. *Войнаровський В.* Вапнярство на галицьких землях у IX–XV ст. / Віктор Войнаровський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття Волині. – 2011. – Вип. 15. – С. 210–225.
7. *Войнаровський В.* Давні дігтярство та вуглярство: технології, археологічні ознаки, ступінь спеціалізації / Віктор Войнаровський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2013. – Вип. 17. – С. 129–148.
8. *Войнаровський В.* Промисли та допоміжні ремесла населення півдня Східної Європи в I–XIII ст. (археологічне відображення та інтерпретація) / Віктор Войнаровський. – Львів, 2014. – 438 с.
9. *Войнаровський В.* Ткацтво у населення півдня Східної Європи в I тис. н. е.: артефакти та рівень спеціалізації / Віктор Войнаровський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2014а. – Вип. 18. – С. 136–149.

- 30 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
10. Гончаров В. Райковецкое городище / В. Гончаров. – Киев, 1950. – 219 с.
 11. Горбаненко С. А. До історії тваринництва у слов'ян лівобережжя Дніпра / С. А. Горбаненко // Археологія. – 2003. – № 2. – С. 113–122.
 12. Колчин Б. Ремесло / Б. Колчин // Археология СССР. Древняя Русь. Город, замок, село. – Москва, 1985. – С. 248–293.
 13. Лебедева Н. Прядение и ткачество восточных славян / Н. Лебедева // Восточнославянский этнографический сборник. Труды института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Новая серия. – Москва, 1956. – Т. XXXI. – С. 461–542.
 14. Магомедов Б. Керамические пряслица черняховской культуры / Б. Магомедов. – Киев, 2015. – 170 с.
 15. Михайлина Л. Скотарство у господарській діяльності східних слов'ян між Дніпром і Карпатами / Л. Михайлина // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 1999. – Т. 3. – С. 133–139.
 16. Михайлина Л. Розвиток металургії та металообробки у східнослов'янського населення райковецької культури / Любомир Михайлина // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 2000. – Т. 1. – С. 65–73.
 17. Михайлина Л. Розвиток гончарної справи у східних слов'ян VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами / Л. Михайлина // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 2001. – Т. 1. – С. 174–181.
 18. Михайлина Л. П. Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами / Л. П. Михайлина – Київ, 2007. – 300 с.
 19. Михайлина Л. Рільництво слов'яно-руського населення межиріччя верхнього Пруту та середнього Дністра / Л. Михайлина, Г. Пашкевич, С. Пивоваров // Археологія. – 2007. – № 2. – С. 57–66.
 20. Петрашенко В. О. Слов'янські пряслиця VIII–X ст. з Правобережжя Середнього Подніпров'я / В. О. Петрашенко // Археологія. – 1988. – Вип. 62. – С. 24–31.
 21. Радзієвська В. Техніка прядіння у населення Лісостепової Скіфії / В. Радзієвська // Археологія. – 1979. – Вип. 32. – С. 19–26.
 22. Рыбаков Б. А. Ремесло Древней Руси / Б. А. Рыбаков. – Москва, 1948. – 793 с.
 23. Тимошук Б. О. Слов'янські гради Північної Буковини / Б. О. Тимошук. – Ужгород : Карпати, 1975. – 112 с.
 24. Тимошук Б. Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. / Б. Тимошук. – Київ : Наукова думка, 1976. – 176 с.
 25. Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття / Б. П. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 696 с.
 26. Филипчук М. Слов'янські поселення українського Прикарпаття у другій половині I тисячоліття нашої ери. Стільсько та його округи / Михайло Филипчук // Миколаївщина. Збірник наукових статей / під ред. Л. Войтовича. – Львів, 1998. – Т. I. – С. 80–104.

27. Филипчук М. Про структуру господарства прикарпатських слов'ян у VIII–IX ст. / Михайло Филипчук // Галицько-Волинська держава (матеріали і дослідження). – Львів, 1999. – С. 57–63.
28. Филипчук М. Про господарство та соціальні мікроструктури населення українського Прикарпаття в останній чверті I тис. н. е. / М. Филипчук // Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть : матеріали Міжнар. наук. конф. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 220–239.
29. Филипчук М. Звіт про дослідження Плісеського археологічного комплексу у 2010 р. / М. Филипчук // Науковий архів Інституту археології ЛНУ імені Івана Франка. – Оп. 3. – Од. зб. 23. – 111 с.
30. Филипчук М. Слов'янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті / М. Филипчук. – Львів : Астролябія, 2012. – 312 с.
31. Щербань А. До проблеми вивчення народної техніки прядіння в Україні / А. Щербань // Матеріали до української етнології. – 2004. – Вип. 4. – С. 177–181.
32. Щербань А. Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України у VII – початку III століття до н. е. (за глиняними виробами) / А. Щербань. – Київ, 2007. – 256 с.

Стаття: надійшла до редакції 18.11.2016
прийнята до друку 06.12.2016

SPINNING AND WEAVING AS LIVELIHOOD'S ELEMENT OF THE POPULATION OF UKRAINIAN PRE-CARPATHIAN REGION IN THE VIII–X CENTURIES

Oksana YAKUBOVSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail :j.o.z@i.ua*

In livelihood system of previous epoches' population crafts as well as agriculture and animal husbandry always played as important role. They satisfied peoples need in clothes, household items and food. Within the community artisans' production became the subject of exchange and later it became the subject of trade. The archeologists raised the question of manege of inhabitants in Ukrainian Pre-Carpathian many times but such important branches as spinning and weaving stayed out of their sight. That's why it becomes actually the problem of system analysis of these branches. In order to achieve this aim is not enough only to analyse archeological materials from Slavic relics in the upper and middle reaches of the river Dniester and the upstream of the river Prut. It is necessary to involve the information from Sciences, results of paleobotanical and paleozoo analysis from some relics of Ukrainian Pre-Carpathian region. An important addition is ethnographic facts because main technological methods of spinning and weaving were unchanged for a long time.

The materials as well as the means of production and ready products of spinning and weaving had organic origin that's why it's difficult to fix these home occupations.

The most wide – spread finds that were authenticated at ancient settlements were spindles and weaving weights that were made of clay rarely of marl. The first ones helped to gain the weight and speed of the spindle during the work, these provided uniformity of its rotation and didn't allow the slide of year. The second ones aligned and delayed the thread on weaving loom. Similar findings in the villages and the settlements of Ukrainian Pre-Carpathian region weren't discovered excepting the loom from the village Rashkiv.

In the 8th–10th century the main materials for making threads and textiles were the wool of small beeves, the linen and the hemp. The spindles were found almost in every Slavic settlement. It proves that spinning was one of the compulsory tasks of each women. She had provide for her family necessary number of the yarn.

During the last quarter of the 1st millennium AD spinning didn't beyond home production. According to the ethnographic facts weaving on contrary usually was men's job. Obviously they made textile for sale.

That's why weaving at the end of the 9th at the beginning of the 10th century developed into a separate branch.

Keywords: spinning, weaving, spindle whorl, spindle, loom, Ukrainian Pre-Carpathian, Dobrynivtsi, Revne, Rashkiv.

REFERENCES

- Andreikiv, Khrystyna. “Priidinnia ta tkatstvo na Rozhniativshchyni naprykintsi XIX – na pochatku XX stolit”. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu, Seria Istoria* 22 (2012): 142–149. (in Ukrainian)
- Baran, Yaroslav. *Slovianska obshchyna*. Kyiv, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2004. (in Ukrainian)
- Batsvin, Marianna. “Tekhnolohiia vyhotovlennia domotkanoho ta sukniianoho polotna na Opilli v kintsi XIX – 30-kh rr. XX st. (na materialakh Rohatynskoho i Halytskoho raioniv)”. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu, Seria Istoria* 15 (2009): 119–123. (in Ukrainian)
- Braicheskyi, Mykhailo. “Pro datuvannia shyfernykh priaslyts”. *Arkheolohiia* 4 (1950): 91–98. (in Ukrainian)
- Fylypchuk, Mykhailo. “Slovianski poselennia ukrainskoho Prykarpattia u druhii polovyni I tysiacholittia nashoi ery. Stilsko ta yoho okruha”. *Mykolaivshchyna: Zbirnyk naukovykh statei*. Red. Leontij Voitovych. Lviv, 1998. T. 1. 80–104. (in Ukrainian)
- Fylypchuk, Mykhailo. “Pro strukturu hospodarstva prykarpatskykh sloviau u VIII–IX st.”. *Halytsko-Volynska derzhava (materialy i doslidzhennia)*. Lviv, 1999. 57–63. (in Ukrainian)
- Fylypchuk, Mykhailo. “Pro hospodarstvo ta sotsialni mikrostruktury naselennia ukrainskoho Prykarpattia v ostannii chverti I tys. n. e.”. *Etnohenez ta rannia istoriia sloviau: novi*

- naukovi kontseptsii na zlami tysiacholit: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2001. 220–239. (in Ukrainian)
- Fylypchuk, Mykhailo. *Zvit pro doslidzhennia Plisneskoho arkheolohichnoho kompleksu u 2010 r.* Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii LNU imeni Ivana Franka, op. 3, od. zb. 23. (in Ukrainian)
- Fylypchuk, Mykhailo. *Slovianski poselennia VIII–X st. v ukrainskomu Prykarpatti*. Lviv: Astroliabiia, 2012. (in Ukrainian)
- Goncharov, Vladimir. *Raikovetskoe gorodishche*. Kiev, 1950. (in Russian)
- Horbanenko, Sergii. “Do istorii tvarynnytstva u sloviaŋ livoberezhzhia Dnipro”. *Arkheologia* 2 (2003): 113–122. (in Ukrainian)
- Kolchin, Boris. “Remeslo”. *Arkheologia SSSR. Drevniaia Rus. Gorod, zamok, selo*. Moskva, 1985. 248–293. (in Russian)
- Lebedeva, Natalia. “Priadenie i tkachestvo vostochnykh slavian”. *Vostochnoslavianskii etnograficheskii sbornik. Trudy Instituta etnografii im. N. N. Miklukho-Maklaia. Novaia seria* 31 (1956): 461–542. (in Russian)
- Magomedov, Boris. *Keramicheskie priaslytsa cherniakhovskoi kultury*. Kiev, 2015. (in Russian)
- Mykhailyna, Liubomyr, i Pashkevych, Halyna, i Pyvovarov Sergii. “Rilnytstvo sloviaŋo-ruskoho naseleŋnia mezhyrichchia verkhnoho Prutu ta serednoho Dnistro”. *Arkheologia* 2 (2007): 57–66. (in Ukrainian)
- Mykhailyna, Liubomyr. “Skotarstvo u hospodarskii diialnosti skhidnykh sloviaŋ mizh Dniprom i Karpatamy”. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkheolohii ta etnolohii* 1 (1999): 133–139. (in Ukrainian)
- Mykhailyna, Liubomyr. “Rozvytok metalurhii ta metaloobrobky u skhidnoslovianskoho naseleŋnia raikovetskoi kultury”. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkheolohii ta etnolohii* 1 (2000): 65–73. (in Ukrainian)
- Mykhailyna, Liubomyr. “Rozvytok honcharnoi spravy u skhidnykh sloviaŋ VIII–X st. mizh Dniprom i Karpatamy”. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkheolohii ta etnolohii* 1 (2001): 174–181. (in Ukrainian)
- Mykhailyna, Liubomyr. *Sloviany VIII–X st. mizh Dniprom i Karpatamy*. Kyiv, 2007. (in Ukrainian)
- Petrashenko, Valentyna. “Slovianski priaslytsia VIII–X st. z Pravoberezhzhia Serednoho Podniprovia”. *Arkheologia* 62 (1988): 24–31. (in Ukrainian)
- Radziievska, Vira. “Tekhnika priadinnia u naseleŋnia Lisostepovoi Skifii”. *Arkheologia* 32 (1979): 19–26. (in Ukrainian)
- Rybakov, Boris. *Remeslo Drevnei Rusi*. Moskva, 1948. (in Russian)
- Shcherban, Anatolii. “Do problemy vyvchennia narodnoi tekhniky priadinnia v Ukraini”. *Materialy do ukrainskoi etnolohii* 4 (2004): 177–181. (in Ukrainian)

- 34 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
- Shcherban, Anatolii. *Priadinnia i tkatstvo u naseleння Livoberezhnoho Lisostepu Ukrainy u VII – pochatku III stolittia do n. e. (za hlynianymy vyrobamy)*. Kyiv, 2007. (in Ukrainian)
- Tymoshchuk, Borys. *Slovianski hrady Pivnichnoi Bukovyny*. Uzhhorod: Karpaty, 1975. (in Ukrainian)
- Tymoshchuk, Borys. *Sloviany Pivnichnoi Bukovyny V–IX st.* Kyiv: Naukova dumka, 1976. (in Ukrainian)
- Tomenchuk, Bohdan. *Arkheolohiia horodyshch Halytskoi zemli. Halytsko-Bukovynske Prykarpattia*. Ivano-Frankivsk, 2008. (in Ukrainian)
- Voinarovskiy, Viktor. *Chornivka-I. Poseleння IV–IX st. na Bukovyni*. Chernivtsi, 2007. (in Ukrainian)
- Voinarovskiy, Viktor. “Vapniarstvo na halytskykh zemliakh u IX–XV st.”. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni* 15 (2011): 210–225. (in Ukrainian)
- Voinarovskiy, Viktor. “Davni dihtiarstvo ta vuhliarstvo: tekhnolohii, arkheolohichni oznaky, stupin spetsializatsii”. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni* 17 (2013): 129–148. (in Ukrainian)
- Voinarovskiy, Viktor. *Promysly ta dopomizhni remesla naseleння pivdnia Skhidnoi Evropy v I–XIII st. (arkheolohichne vidobrazhennia ta interpretatsiia)*. Lviv, 2014. (in Ukrainian)
- Voinarovskiy, Viktor. “Tkatstvo u naseleння pivdnia Skhidnoi Yevropy v I tys. n. e.: artefakty ta riven spetsializatsii”. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni* 18 (2014): 136–149. (in Ukrainian)